

Symposium 1998

P.B.M. BLAAS

Op 14 november 1998 werd in de Gothische zaal van het voormalig Paleis van koning Willem II (thans het gebouw van de Raad van State) het tweeëntwintigste symposium van de Werkgroep 19e eeuw gehouden. Als thema was gekozen het orangisme in de negentiende eeuw. Terwijl in België het orangisme gedurende korte tijd (1830-1840) een zeer heterogene politieke beweging is geweest met als doel het huis van Oranje te handhaven en in Ierland veel langer sprake was van een orangistische beweging ter verdediging van het protestantisme, werd en wordt in Nederland met de term orangisme niet zozeer een beweging aangeduid als wel een verbondenheidsgevoel met een vorstenhuis, dat per groep kon verschillen in strekking en intensiteit. Orangisme in Nederland had alles van doen met de ontwikkeling van het moderne natiebeseef.

Joris van Eijnatten behandelt de opkomst van dit moderne orangisme. Voor 1770 werd Oranje beschouwd als een onderdeel van een ingewikkeld politiek oligarchische systeem: de stadhouder fungeerde als een invloedrijk beschermheer van rechten en privileges. Door de opkomst van een modern vaderlandgevoel zal de positie van het Oranjehuis zich grondig gaan wijzigen. Mede door de moderne vaderlandcultus van aanvankelijk vooral de patriotten kreeg paradoxaal genoeg Oranje op den duur een nieuwe nationale rol toebedeeld met name nadat de revolutie in 1813 genationaliseerd was. Terwijl de vader een noodlottig slachtoffer was geworden van de vaderlandsliefde van de patriotten, kon de zoon er juist opmerkelijk van profiteren na 1813. Het streven naar verzoening van de oud-patriotten was koning Willem I heel wat welkomer dan de geheel eigen Oranjemystiek van Bilderdijk en zijn volgelingen. Aan de hand van gelegenheidsgedichten uit 1813-1815 laat Ellen Krol zien hoe dit proces in concreto in zijn werk ging. Zij tracht daarbij tevens een antwoord te vinden op de vraag hoe het mogelijk was dat de oude republikeinse staat zich zo snel thuis bleek te voelen in het nieuwe monarchale bestel. Oranje werd onmiddellijk probleemloos ingepast in het ontstane zelfbeeld van de 'huiselijke' en 'deugdzame' natie. Het begrip volkskarakter – waarvan de eerste Oranjekoning een duidelijke exponent scheen – bleek in dat proces wonderen te kunnen verrichten.

Hoe anders was de rol van het orangisme in België. Luc François onderscheidt orangisten uit puur materiële berekening (de koele minnaars, veelal industriëlen) en orangisten uit idealistische en culturele overtuiging (de vurige minnaars, veelal anti-klerikalen en voorstanders van de Nederlandse taal). Hij tracht een antwoord te geven op de vraag waarom dit orangisme (waar in het Noorden nauwelijks belangstelling voor bestond) alles welbeschouwd toch nog betrekkelijk lang stand heeft kunnen houden.

Men dient zich goed te realiseren hoe verbreid het orangisme in Nederland eigenlijk was in de vorige eeuw. Dat het rond 1898 – de inhuldiging van Wilhelmina – een massaal karakter droeg, daar lijkt eenieder van de sprekers duidelijk van overtuigd ondanks de anti-monarchale opstelling van de opkomende sociaal-democraten. In de decennia daarvoor was van een massaliteit in dit opzicht nauwelijks sprake. Tussen 1840 en 1870 zijn onder de liberalen geen echte Oranjinnaars te vinden, stelt Van Eijnaten, men vindt ze voornamelijk onder conservatieve protestanten. De liberalen veranderen in dit opzicht pas hun houding bij de opkomst van de massademocratie na 1880, toen de eenheid van de natie bedreigd werd door grotere politieke en sociale tegenstellingen. Thorbecke was altijd een monarchist geweest en geen republikein, maar een orangist is hij toch moeilijk te noemen. In de visie van Hooykaas is hooguit korte tijd voor 1830 bij Thorbecke sprake van een zwak orangisme.

We dienen ervoor te waken het begrip orangisme in de periode tussen 1840 en 1880 een al te grote ideologische lading te geven. Ellinoor Bergvelt onderstreept het feit dat in de drie nationale musea tussen 1815 en 1880 de geschiedenis (en daarmee ook de Oranjedynastie) steeds meer naar de achtergrond verdwijnt. Het is haar overtuiging dat het museum (en aankoop-) beleid in hoofdzaak bepaald werd door artistieke overwegingen. Ideologisch-politieke motieven speelden geen rol. In tegenstelling tot Lodewijk Napoleon was koning Willem I in zijn beleid meer klassiek en internationaal gericht dan nationaal-Nederlands. De nationale musea waren er niet op uit het vaderlandgevoel te propageren. De bekende oproep van Potgieter uit 1844 bleef voorlopig zonder effect. Pas geleidelijk begon in de jaren zeventig het kunstbeleid een meer nationalistische en (orangistische) strekking te vertonen. Musea werden als educatieve instellingen meer betrokken bij de culturele natievorming. De geschiedenis begon na 1880 haar plaats te heroveren, die ze na de Bataafse tijd steeds meer verloren had. Zoals gezegd, rond en na 1880 krijgt het orangisme onmiskenbaar een massaler karakter. Voor steeds meer groepen lijkt Oranje een bindend element, een oriënterend houvast. Ook het feminisme onderging de invloed van het orangisme met name toen Nederland na zijn drie koningen een vrouwelijk staatshoofd kreeg. Maria Grever wijst erop hoe vanzelfsprekend het ook voor bepaalde groeperingen binnen het feminisme was om te opereren binnen een nationaal en orangistisch kader. Een goede illustratie hiervoor is het reilen en zeilen van de Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid, gehouden in het inhuldigingsjaar 1898.